

AURELIJA MYKOLAITYTĖ

Svarstymai apie baltų vienybę tarpukario spaudoje

Anotacija. Straipsnyje gvildenama baltų vienybės idėjos sklaida tarpukario lietuvių spaudoje. Susitelkiama ties trimis autoritetingais nepriklausomos Lietuvos autoriais. Analizuojami Vaižganto straipsniai, kuriuose galima atpažinti kultūrinio bendradarbiavimo gaires. Tyrinėjamos Kazio Pakšto tarpukariu paskelbtos publikacijos, kuriose baltų vienybės idėją užgožia viso Baltijos regiono valstybių bendradarbiavimo vizija. Gvildenama Mato Šalčiaus publicistika, labiausiai pabrėžianti politinių iniciatyvų svarbą.

Annotation. The article discusses the solidarity of the Balts in the interwar press. Greatest attention is paid to three competent writers of independent Lithuania. It analyzes Vaižgantas articles in which the landmarks of cultural cooperation can be seen, Kazys Pakštas publications of the interwar period in which the vision of cooperation of all Baltic States smother the idea of Baltic solidarity, and Matas Šalčius publicistic writing that emphasizes the importance of political initiatives.

Tikslas – įvardyti, kaip tarpukario Lietuvos spaudoje buvo reprezentuojama baltų vienybės idėja.

Objektas – tarpukario Lietuvos spauda.

Metodai: analitinis, lyginamasis.

Rezultatai: straipsnyje prieinama prie išvados, kad svarstymai apie baltų vienybę buvo labai įvairūs, galima just minties įtampą stengiantis atrasti pačiam laikui tinkamiausių bendradarbiavimo galimybių.

Pagrindiniai žodžiai: baltai, vienybė, Baltijos regionas, tarpukario Lietuvos spauda.

Key words: Balts, solidarity, Baltic region, press in interwar Lithuanian.

ĮVADAS

Baltų vienybės idėja, savo šaknimis siekianti tautos atgimimo laikus, naujai atgimė nepriklausomoje Lietuvoje. Iki I pasaulinio karo dominavusią retoriką, kuria buvo siekiama išryškinti lietuvių ir latvių praeities bendrumą, keičia šiek tiek kitoks kalbėjimas. Kuo išsiskiria tarpukario Lietuvos autorių straipsniai? Kokios idėjos dominuoja?

KULTŪRINIS LIETUVIŲ IR LATVIŲ VIENYBĖS PAMATAS

Pačioje nepriklausomos Lietuvos pradžioje, 1919 metais, pasirodo lietuvių literatūros klasiko Juozo Tumo-Vaižganto (1869–1933) publicistikos knyga „Aplink Baltiją“. Straipsniai apie latvius buvo surinkti iš ankstesnės prieškarinės spaudos – tai gyvu publicisto žodžiu perteikti informaciniai pranešimai apie būdinguosius kaimynų gyvenimo bruožus. Samprotavimai apie baltų vienybę šioje knygoje dar mažai kuo skiriasi nuo tų autorių, kurie brolybės pamatu laikė abiejų tautų istoriją: *Latviai, kaip įmanydami ir galėdami, padeda lietuvių kunigaikščiams priveikti bendrus skriaudėjus kardininkus: Ringaudui ties Akmene 1236 m., Mindaugui ties Durbės upe 1261 m., Vyteniui ties Treidės upe 1294 m. Visa tai darėsi latvių krašte, jų akivaizdoje, duodavo vilties, kad stiprūs lietuviai ilgainiui priveiks vokiečius ir apgins savo brolius kaimynus; su tokiais bendrais verta buvo latviams laikytis vienybės*¹.

Šios bendrystės prisiminimas, kur Lietuva suvokiama kaip stipresnioji, vadovaujančioji, vargu ar galėjo būti tinkamas pagrindas tvirtiems tautų ryšiams, – galbūt todėl vėlesniuose straipsniuose Vaižgantas panašios retorikos visiškai atsisakė. Vis dėlto tautos atgimimo metais išauginta sėkla liko gyvybinga visą nepriklausomos Lietuvos laiką ir net pokariu: tai liudija abiejų tautų vienybės dienos paskyrimas – buvo minima lapkričio 28-ąją, prisimenant Livonijos sujungimą su Lietuva.

Nepriklausomybės pradžioje pasirodžiusiuose straipsniuose Vaižgantas orientuojasi į ateitį – baigiasi romantinis grėžimosi į praeitį periodas, imamasi realaus darbo. Rašytojas tampa Lietuvių-latvių vienybės draugijos, kuri veikė iki sovietinės okupacijos, iniciatoriumi ir kūrėju. Panaši draugija 1921 m. buvo įkurta Rygoje, o Kaune atsirado po dvejų metų – 1923-aisiais, turėjo savo skyrius Šiauliuose ir Klaipėdoje.

Tai buvo grynai kultūros darbas puoselėjant abiejų tautų ryšius: išleista „Latvijos istorija“ (1927), Kaune organizuoti latvių kalbos kursai, globotos latvių dailės parodos, rūpintasi abiejų kraštų studentų, mokytojų, gydytojų, vaistininkų, miškininkų ir pan. bendradarbiavimu, bendrų pasitarimų bei konferencijų rengimu, įsteigtas informacinis biuras². Ši draugija inicijavo lietuvių ir latvių vienybės kongresus, kurie vykdavo abiejuose valstybėse, sutraukdavo kelis šimtus dalyvių, atskirais leidiniais abiem kalbomis išleisdavo kongresų darbus. Prie šios draugijos veiklos prisidėjo ir studentiškos Vytauto Didžiojo universiteto organizacijos „Fraternitas Baltiensis“ ir „Virgines Baltiensis“.

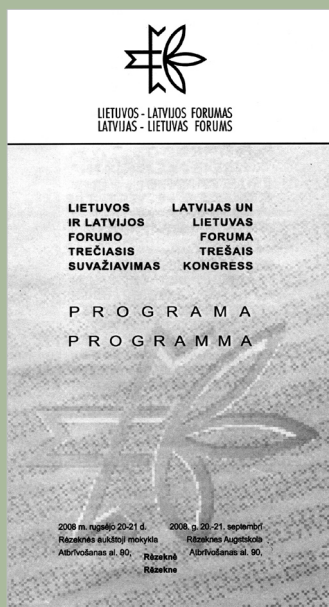
Pačioje veiklos pradžioje, dar tik ruošiantis kurti draugiją, Vaižgantas „Tėvynės balse“ nurodė tokias

darbo gaires: (...) *sekti kits kito literatūros, verstis veikalus, moderuoti, malšinti spaudos karštį, versti, kad mandagiai kalbėtų apie kits kitą, ieškotų pas kits kitą tikrą informaciją, o ne meluotų bet ko pasi-gavę, įsisteigti spaudos informacijų biurą*³. Kultūrinę, o ne politinę iniciatyvą rašytojas laikė pamatu. Jo nuomone, mes vieni kitų nepažįstame, todėl ir trūksta bendrumo, kurio neįmanoma pasiekti vien politi-niais keliais⁴. Būtent ši kultūrinė programa tarpukariu ir buvo pradėta įgyvendinti. Net ir nelikus laisvos Lietuvos ji išlaikė savo tęstinumą išėivijoje – pokariu susikūrė Latvių-Lietuvių Vienybė (LLV).

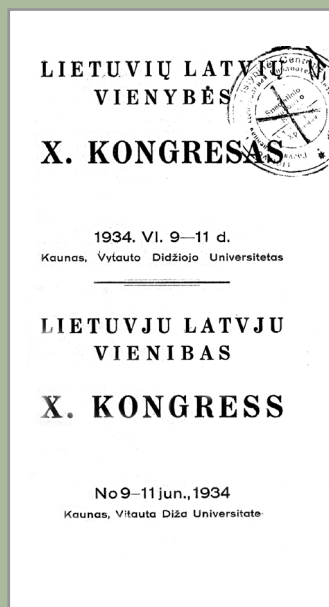
Kultūros darbą Vaižgantas suvokė gana plačiai: (...) *kultūra šakota: čia mokslai ir mokyklos, čia dailė ir menai, čia pramonė ir vertimasis, čia tikyba ir dora. Kultūra reiškiasi lygiai produkcija, kaip ir konsump-cija. Visaip, visokiariopai. Platu dirvos*⁵. Visą tą kultūros įvairovę bandyta bent kiek aprėpti kongresuose. Iš kongresų aprašymų spaudoje aišku, kad stengtasi labiausiai reprezentuoti savo dabartinę kultūrą, – tautų susiartinimas suvokiamas ne kaip tuščios kalbos apie brolystę, o kaip visokio pažinimo darbas. Jau pir-masis kongresas, vykęs 1924 m. Rygoje, buvo suskirstytas į dvi sekcijas, skaityti pranešimai ekonominio ir intelektualiojo susiartinimo klausimais, pranešėjais parenkami žymūs atskirų sričių specialistai.

Į tautų bendradarbiavimo darbą buvo įtraukiami ne tik garsūs žmonės – pavyzdžiui, Kazimieras Būga ir Jānis Endzelīnas, Paulius Galaunė ir Gustavas Šķilteris, bet ir tuo metu dar mažai kam žinomas jaunimas. *Mūsų poetai Juozas Tysliava, Stasys Santvaras ir A. Rimydīs skaitė tam tikras improvizacijas. Jas į latvių kalbą buvo išvertęs Borisas Melngailis*⁶, – rašė Vaižgantas 1923 m. „Krivulėje“. Tuo metu Antanui Rimydžiui tebuvo 18, Borisui Melngailiui 19, o Juozui Tysliavai su Stasiu Santvaru – 21-eri.

Vaižgantas buvo išties geras lietuvių ir latvių bendradarbiavimo iniciatorius, tačiau pirminį entuziazmą turbūt ilgainiui užgožė visi kiti darbai, kurių turėjo apstybę. Vėlesnė publicistika jau neliudija intensyvaus domėjimosi baltų vienybės klausimais.

Lietuvos ir Latvijos foru-mo trečiojo suvažiavimo programa. Rėzeknė. 2008 09 20–21

Lietuvių ir latvių vienybės X kongreso programa. Kaunas. 1934 06 9–11

GEOPOLITINĖ BALTOSKANDIJOS VIZIJA

Pritilus spaudoje Vaižganto balsui, netrukus atsirado naujų, taip pat gana stiprių balsų, turinčių savą požiūrį į baltų vienybės idėją. Kitas straipsnių autorius, naujai bandantis tiesti tiltus į Latviją, buvo Kazys Pakštas (1893–1960), Vytauto Didžiojo universiteto ir Latvijos universiteto profesorius, dėstęs geogra-fijos mokslą. 1922 m. Stasio Šalkauskio inicijuotoje „Romuvoje“ pasirodo dar visai jauno, veik niekam nežinomo autoriaus straipsnis „Baltijos pajūris – būsimasis civilizacijos centras“.

Didžiausias tyrinėtojo dėmesys krypsta jau ne į istorinį paveldą, ne į dabarties lietuvių ir latvių kultūrų bendrumus ir skirtynes, o į geopolitinę padėtį. Jo nuomone, dabartiniais laikais moderniosios civilizacijos bangos slenka į šiaurę ir į šiaurės rytus, svarbūs centrai atsiras ir Baltijos pajūryje. *Rygos geografinė padėtis labai panaši į Čikagos (Jung. Valst.) miesto padėtį, kuri mažam indijonų kaimui padėjo išaugti per 150 metų į trijų milijonų miestą. Ar Latvija norės, ar ne, Ryga vis tiek taps didžiausiu Baltijos pajūrio centru su milijonu ar daugiau gyventojų. Talinas, Liepoja, Klaipėda, Kaunas – visi jie turi pakankamai sąlygų tapti centrais nuo ketvirtadalio iki pusės milijono gyventojų. Tik klausimas, kurios tautos tuose centruose sudarys gyventojų daugumą: vietinės ar iš svetur atvykusios? Jei vietinės tautos savo miestuose atsidurtų mažumoje, tai kieno teatrai, mokyklos, bažnyčios turėtų daugiau lankytojų? Žodžiu sakant, kieno kultūra viešpatautų?*

Štai tokia futurologinė vizija, primenanti šių dienų tikrovę. Tada, prieš 86 metus, K. Pakštas pasiūlė

sprendimų planą, kaip stiprinti savo tautinę individualybę: tai rūpinimasis ekonomika, mokslais, atvirumas kitų tautų patyrimui. *Privengiant didžiųjų kaimynų, mums visai pakeliui įeiti į artimesnius kultūrinis santykius su mažaisiais, gyvenančiais abiejuose Baltijos krantuose*⁸, – rašo K. Pakštas minėtame straipsnyje. Mokslininkas neišskiria tik Latvijos, kaip artimiausios Lietuvai, o mato visas Baltijos regiono tautas: (...) *juo geriau mokės jos visos draugingai ir glaudžiau tarp savęs sugyventi, kultūros vaisiais maitintis, sąmoningai kurti tautines civilizacijas ir kartu visos žmonijos ramybei bei laimei padirbėti, juo giliau jos įleis šaknis į savo gimtąją žemę, juo greičiau suaugęs į vieną galingos brolybės ažuolą, kurio jokios audros neįstengs išrauti*⁹. Taigi baltų vienybės idėja modifikuojama į viso Baltijos regiono tautų bendradarbiavimo viziją, kuri suvokiama kaip tinkama atsvara galimų grėsmių akivaizdoje.

Baltoskandijos vizija toliau plėtojama ir įtakingame tarpukario kultūros žurnale „Naujoji Romuva“. 1934 m. K. Pakštas straipsnyje „Baltijos kultūrinė orientacija“ jau labai aiškiai įvardija galimą Baltijos kraštų okupaciją ir akcentuoja būtinybę išėiti iš kultūrinės izoliacijos. Šią idėją mokslininkas dar kartą aktualizuoja karo metais – 1942 m. pasirodė plonas leidinys anglų kalba „Baltoskandijos konfederacija“, kuriame nurodoma, kas sieja visas šio regiono valstybes: panašus klimatas, šiaurietiškas charakteris, maži kalbų arealai, Vakarų krikščionybė, bendri kultūriniai interesai ir abipusės simpatijos. *Kultūrų ir kalbų įvairovė netrukdo draugystei, pagarbai, bendradarbiavimui ir taikai. (...) Supratimas nugali pyktį ir pavydą, o kultūrinis bendradarbiavimas – izoliaciją*¹⁰, – tvirtina profesorius.

Galbūt tos abipusės simpatijos ir lėmė, kad K. Pakšto Baltoskandijos vizija, tarpukariu visiškai nauja ir originali, sulaukė valstybinio masto įvertinimų – 1938 m. jis tapo Latvijos Trijų žvaigždžių ordino komandoru, 1939 m. – Jo Didenybės Švedijos karaliaus Vazos ordino kavalieriumi. Tai buvo laiką gerokai pranokusi idėja, – gairės ateičiai, kaip kultūriniu bendradarbiavimu galima sutvirtinti visą regioną.

SKAUDI SAVIVOKA IŠBANDYMŲ AKIVAIZDOJE

Mato Šalčiaus (1890–1940), garsaus keliautojo, naujienų agentūros ELTA direktoriaus, straipsniai tarsi sujungia Vaižganto ir K. Pakšto idėjas. Jam svarbu ir lietuvių ir latvių vienybė, ir Baltoskandijos idėjos. Jis pritaria kultūrinei Vaižganto iniciatyvai – pasidžiaugia lietuvių-latvių vienybės kongresu, viliasi, kad *ko nepadaro politikai bei diplomatai, tą kartais be jokio sunkumo atlieka paprasti piliečiai, neoficialūs asmenys, turį gerų norų ir kilnių idėjų*¹¹. Toliau populiarina ir Baltoskandijos idėją, tikėdamas, kad *jei atsirado pirmasai žodis apie Baltoskandiją, tai yra vilties, kad jis išaugęs į kūną*¹². Savita M. Šalčiaus darbuose yra tai, kad jis mato ypatingą Lietuvos ir Latvijos santykių reikšmę: *Lietuvos susiartinimas su kitomis Baltijos valstybėmis eina per Lietuvos ir Latvijos santykius, dėl to svarbiausią vietą Lietuvos atėjimo į Baltijos sąjungą užima Lietuvos–Latvijos suartėjimas*¹³, – rašo straipsnyje „Mintys prieš Kauno konferenciją“ 1924 m.

Lietuvių ir latvių vienybės idėjai žurnalistas buvo dėmesingas iki pat nepriklausomybės pradžios. Matydamas valstybės griūtį, M. Šalčius negali nutylėti ir kai kurių skaudulių. Jo nuomone, *viena didžiausių mūsų ligšiolinės užsienio politikos klaidų buvo leisti, kad mūsų santykiai su latviais visuomet būtų lūpose „broliški“, bet tikrovė visai skirtingi*¹⁴. Ypač aštrios kritikos sulaukė ankstesnės bendradarbiavimo iniciatyvos, kurios pasirodė esančios, anot M. Šalčiaus, tik „kepurinė vienybė“: *Mes turime seną Lietuvių-latvių vienybės draugiją. Puiki draugija, bet, deja, jos darbai toliau nenuėjo kaip amžinas linksniavimas „brolių tauta“, nuvažiavimai trims dienoms į Rygą ar į Kauną, nuobodūs iki žiovulio pranešimai, mirę anksčiau, negu jie buvo paskaitomi, pasišokimai, pasivaikščiavimai, malonūs pasimirksėjimai ir paskui, sugrįžus namo, gerų laikų prisiminimai kokią savaitę ir laukimas kitų metų suvažiavimo. Suprantama, kad su tos rūšies veikimu mes vienybės nė kiek nepastūmėjome priekin, bet greičiau saldžiai liūliavome ją, ir kai atėjo mums sprendžiamos valandos, tai mes iš ten sulaukėme tik labai „gilios užuojautos“ ir daugiau nieko*¹⁵.

Šios skaudžios eilutės pasiliko neišspausdintame straipsnio „Artinkimės į latvius“ rankraštyje. Ap-tardamas lietuvių ir latvių santykius tarpukariu, M. Šalčius visiškai atmeta paradžiško bendradarbiavimo veiksmingumą, visa ankstesnė veikla nepriklausomybės pradžios akivaizdoje tarpukario žurnalistui pa-sirodo bergždžia. Ką gi siūlo garsusis keliautojas? Jo nuomone, veiksmingiausios būtų tos iniciatyvos, kurios paliestų bendrus vienos ir kitos tautos reikalus: *Dabartinio nerimo pašalinimas, užsitikrinimas sau taikos, nepriklausomybės ir tautos išlikimo pagrindų – štai tie klausimai, kurių dirvoje mes turime ieškoti vienybės su latviais*¹⁶.

Iš esmės M. Šalčius akcentuoja politinės iniciatyvos, kurios tarpukariu kaip tik labiausiai ir pritrū-ko, svarbą. Žurnalistas galbūt šiek tiek per aštriai kritikavo draugijos veiklą, – kongresuose kalbėta ir apie galimas grėsmes, politinių susitarimų būtinybę, tačiau jis buvo teisus dėl ribotų kultūrinės veiklos galimybių. Tai labai vaizdžiai paliudijo paskutinis Lietuvių ir latvių vienybės draugijos kongresas, kuris buvo suorganizuotas kaip tik 1940 metų birželio vidury – sužinojus apie sovietinės Rusijos ultimatumus, darbas nutrūko liūdnu atsisveikinimu¹⁷. Taigi kultūros žmonės, neparemti politikų, lemtingaisiais metais patyrė visišką fiasko, patys turėjo skaudžiai pajusti savo silpnumą.

Ką išties pavyko nuveikti tarpukariu? Ką visos šios programos mums reiškia dabar? Turbūt galima būtų atsakyti labai įvairiai. Šiaip ar taip, aptartieji straipsniai nėra kokios nors retenybės, aptiktos senų spaudinių skyriuje. Visi jie – ir Vaižganto, ir K. Pakšto, ir M. Šalčiaus – yra perleisti, tapo šiandienos kultūros dalimi. Ir galbūt jie dar veikia, inspiruoja mintį, skatina imtis vienokių ar kitokių darbų.

IŠVADOS

Tarpukario Lietuvos spaudoje galima atpažinti kelias lietuvių ir latvių bendradarbiavimo strategijas. Vaižgantas baltų vienybės pagrindu laikė kultūrinės iniciatyvas, kurių įkvėpėju neretai buvo jis pats. Trumpuose straipsniuose, skirtuose įvairiems leidiniams, garsus tarpukario rašytojas ir publicistas ragino geriau pažinti kaimynų tautą. Kultūros darbą Vaižgantas suvokė plačiai: jam buvo svarbu ne tik intelektualinė veikla, bet ir ekonominis bendradarbiavimas. Kazys Pakštas kreipia dėmesį jau ne tiek į kultūrą, kiek į geopolitinę padėtį. Baltų vienybės idėją jis modifikuoja į viso Baltijos regiono tautų bendradarbiavimo viziją, kurią suvokia kaip tinkamą atsvarą galimų grėsmių akivaizdoje. Šiuos abu požūrius savitai sujungia Matas Šalčius, neatmesdamas nei kultūrinių iniciatyvų, nei viso Baltijos regiono bendradarbiavimo idėjos. Nauja jo svarstymuose yra tai, kad akcentuojama politinės iniciatyvos, kurios tarpukariu kaip tik labiausiai ir pritrūko, svarba. Apžvelgus visų šių autorių darbus galima tvirtinti, kad svarstymai apie baltų vienybę buvo labai įvairūs, galima justti minties įtampą stengiantis atrasti pačiam laikui tinkamiausių lietuvių ir latvių bendradarbiavimo galimybių.

¹ *Vaižgantas*. Latvių idėja vienybės su lietuviais // *Masionienė B.* Baltijos tautos. Vilnius, 1996, p. 247.

² Lietuvių enciklopedija. T. 16. Bostonas, 1958, p. 62–63.

³ *Vaižgantas*. Raštai. T. 11. Vilnius, 1999, p. 286.

⁴ Ten pat, p. 286.

⁵ Ten pat, p. 372.

⁶ Ten pat, p. 383.

⁷ *Pakštas K.* Kultūra. Civilizacija. Geopolitika. Vilnius, 2003, p. 127.

⁸ Ten pat, p. 130.

⁹ Ten pat, p. 128.

¹⁰ Ten pat, p. 361.

¹¹ *Šalčius M.* Tiltai į Šiaurę. Vilnius, 2007, p. 134.

¹² Ten pat, p. 170.

¹³ Ten pat, p. 138.

¹⁴ Ten pat, p. 161.

¹⁵ Ten pat, p. 162.

¹⁶ Ten pat, p. 162.

¹⁷ Lietuvių enciklopedija. T. 16. Bostonas, 1958, p. 63.

LITERATŪRA

Lietuvių enciklopedija. T. 16. Bostonas, 1958.

Pakštas K. Kultūra. Civilizacija. Geopolitika. V., 2003.

Šalčius M. Tiltai į Šiaurę. V., 2007.

Vaižgantas. Latvių idėja vienybės su lietuviais// *Masionienė B.* Baltijos tautos. V., 1996.

Vaižgantas. Raštai. T. 11. V., 1999.

CULTURE HISTORY. SCIENTIFIC RESEARCH WORK

AURELIJA MYKOLAITYTĖ

DISCUSSIONS ABOUT THE SOLIDARITY OF THE BALTS IN THE INTERWAR PRESS

SUMMARY

The article discusses the solidarity of the Balts in the interwar press. The works of three interwar publicists – writer Juozas Tumas-Vaižgantas, scientist Kazys Pakštas and journalist Matas Šalčius – show that the idea of Baltic solidarity was perceived in a different way. Juozas Tumas-Vaižgantas concentrates on the idea of cultural work. He himself joined the cultural initiatives and became one of the initiators of the society of Lithuanian and Latvian solidarity. Professor of Vytautas Magnus University Kazys Pakštas saw the Lithuanians and Latvians among the peoples of the Baltic Sea region – he defended the Baltoscandian vision as the guarantee of absolute security. Social and political journalism of Matas Šalčius, a famous traveller and director of news agency ELTA, is notable for the critical evaluation of

earlier activities. Seeing the approaching downfall of the state he emphasized the importance of political initiatives. All these considerations concerning the solidarity of Baltic States show that the idea of Lithuanian and Latvian brotherhood, that arose during the time of national revival and remained urgent when Lithuania became an independent state, was interpreted in various ways and attempts were made to accomplish it.

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas

Gauta 2008 10 27
Atiduota spausdinti 2008 12 04